



Ο Φρόιντ είναι δικός μας

Η ιστορικός και ψυχαναλύτρια
Ελιζαμπέτ Ρουντινεσκό,
συγγραφέας της νέας βιογραφίας
του πατέρα της ψυχανάλυσης που
κυκλοφορεί στα ελληνικά, μιλάει στο
«Βήμα». **Ο κόσμος των αρχείων
και των επιστολών, οι αντιφάσεις
του, η συνάφειά του με τον
ελληνικό πολιτισμό**

ΣΕΛ. 4-5

Ελιζαμπέτ Ρουντινεσκό

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΗ
ΛΑΜΠΡΙΝΗ ΚΟΥΖΕΛΗ

Ιστορικός της ψυχανάλυσης, διευθύντρια Ερευνών στο Τμήμα Ιστορίας του Πανεπιστημίου Paris VIII και ψυχαναλύτρια η ίδια – με στενές σχέσεις από την πλευρά της ψυχαναλύτριας μητέρας της με τον Ζακ Λακάν –, η πολυγραφότατη Ελιζαμπέτ Ρουντινεσκό έχει δώσει ήδη μεταξύ άλλων μια βιογραφία του Λακάν (1993), μια διτομή *Ιστορία της ψυχανάλυσης στη Γαλλία* (1994) και ένα *Λεξικό της ψυχανάλυσης* (1997). Μετακινούμενη προς τα πίσω, στη βιογραφία του Σίγκμουντ Φρόιντ που εκδόθηκε στα γαλλικά το 2014, ανιχνεύει και αφηγείται με μοναδικά γοητευτικό τρόπο, που θυμίζει τα μεγάλα γερμανόγλωσσα μυθιστορήματα του Μεσοπολέμου, τις απαρχές της ψυχανάλυσης στη Βιέννη του 19ου αιώνα. Με αφορμή την κυκλοφορία του τόμου στα ελληνικά (*Ο Σίγκμουντ Φρόιντ στην εποχή του και τη δική μας*, μτφ. Μήνα Πατεράκη-Γαρέφη, Πατάκης, 2017) της τηλεφωνήσαμε στο Παρίσι και μιλήσαμε μαζί της για τον δικό της Φρόιντ.

■ Τι νέο φέρνει η βιογραφία σας στη μεγάλη φροϋδική βιβλιογραφία;

«Αφενός έχουν περάσει είκοσι πέντε χρόνια από την τελευταία βιογραφία του Φρόιντ από τον Πίτερ Γκέι και στο μεταξύ έγινε διαθέσιμο στους ερευνητές πολύ μεγάλο μέρος του Αρχείου Φρόιντ στη Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου στην Ουάσιγκτον. Αφετέρου σκοπός μου ήταν να δώσω μια νέα εικόνα του Φρόιντ – ο οποίος έχει τόσες εικόνες όσοι και οι βιογράφοι του – από μια γαλλική σκοπιά, μια και κανένας γάλλος ιστορικός δεν είχε επιχειρήσει να εισέλθει σε αυτό το πεδίο όπου εδώ και πάρα πολλά χρόνια κυριαρχούν οι αγγλόφωνοι μελετητές. Η εξαιρετική βιογραφία του Πίτερ Γκέι, η οποία επικυρώθηκε από το άνοιγμα των πρώτων αρχείων στην Ουάσιγκτον, παρουσιάζει έναν Φρόιντ ορθολογιστή, σαν άγγλο επιστήμονα, ιδωμένο στο πλαίσιο της βικτωριανής εποχής, χωρίς να δίνει την απαραίτητη έμφαση στις βιεννέζικες απαρχές της ιστορίας του. Ο δικός μου Φρόιντ είναι διαφορετικός. Εγγράφεται εντονότερα στο πλαίσιο της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας, έχω λάβει υπόψη όλες τις ιστορικές μελέτες για τη ζωή στη Βιέννη που μεσολάβησαν, με ενδιαφέρουν πολύ οι σχέσεις με τον Τόμας Μαν και τη γερμανική κουλτούρα, και δείχνω ότι ο Φρόιντ ήταν ένας στοχαστής μοιρασμένος ανάμεσα στο φως και στη σκιά, στο ορθολογικό και στο ανορθολογικό, που ανήκει σε έναν σκοτεινό Διαφωτισμό. Αντιθέτως με τους προηγούμενους και χωρίς να καταργείται η χρονολογική διάσταση, οργανώνω το υλικό μου σε τέσσερις μεγάλες θεματικές ενότητες, με πρότυπο τη βιογραφία του Αγίου Λουδοβίκου από τον γάλλο ιστορικό Ζακ Λε Γκοφ, και με ενδιαφέρει πολύ ο Φρόιντ ως γνήσιος ενός μεσαιωνικού κινήματος με πολλούς μαθητές και πώς αυτός εγγράφεται στο πλαίσιο της κεντροευρωπαϊκής Ιστορίας, στα συμφραζόμενα του Μεγάλου Πολέμου,

«Στοχαστής μοιρασμένος ανάμεσα στο φως και στη σκιά, στο ορθολογικό και στο ανορθολογικό, ο Φρόιντ ανήκει σε έναν σκοτεινό Διαφωτισμό»



της ανόδου του εθνικοσοσιαλισμού και του ναζισμού».

■ Διαβάζοντας στη βιογραφία σας τη γλαφυρή παρουσίαση του ιατρικού περιβάλλοντος στη Βιέννη, στο Βερολίνο και στο Παρίσι του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα, ο Φρόιντ μοιάζει αναπόφευκτο δημιουργήμα του καιρού του. Τον δημιούργησε η εποχή του περισσότερο από ό,τι η δημιουργήσε εκείνος;

«Ασφαλώς ο Φρόιντ είναι προϊόν της εποχής του, αλλά διακρίνεται από τους μεγάλους ψυχολόγους της γενιάς του και καταλήγει ο πιο διάσημος, ο πιο επιτυχημένος, εκείνος που διαμορφώνει μια οικουμενική θεωρία η οποία γίνεται κίνημα, με μια στρατιά μαθητών που θα διδάξουν τις ιδέες και τη θεωρία του σε όλον τον κόσμο. Υπό αυτήν την έννοια, πρέπει να δούμε το κίνημα της ψυχανάλυσης ως ένα κίνημα χειραφέτησης. Ο Φρόιντ αποκαθαίρει τον λόγο του από το ιατρικό και το ψυχολογικό λεξιλόγιο της εποχής του, και το αντικαθιστά με τους λογοτεχνικούς μύθους, και εκτιμώ ότι ξεχωρίζει διότι δεν προσκολλάται σε μια ειδικότητα, είναι ένας άνθρωπος της κουλτούρας».

■ Γράφετε ότι ο Οιδίποδας, «η πιο πονεμένη μορφή που συνέλαβε ο Σοφοκλής, έγινε το αρχέτυπο της

νεωτερικής νεύρωσης από την πένα του Φρόιντ». Ποια ήταν η ελληνική συνεισφορά στη διαμόρφωση της φροϋδικής σκέψης;

«Ο Φρόιντ βάσισε τη θεωρία του στην ψυχοπαθολογία της εποχής του αλλά και στην αρχαιοελληνική τραγωδία. Ειδικά ο μύθος του Οιδίποδα, το έκθετο που ανακτά το βασίλειό του, που έχει ένα πεπρωμένο που δεν καταλαβαίνει κανένας, που καταλήγει να σκοτώσει τον πατέρα του και να παντρευτεί τη μητέρα του, είναι ένας οικουμενικός μύθος. Όλη η ελληνορωμαϊκή κουλτούρα είναι παρούσα στη σκέψη του Φρόιντ. Είχε επισκεφθεί την Αθήνα, όπως κάθε καλλιερχημένος Ευρωπαίος της εποχής του. Επιπλέον όμως τα θεωρητικά του μοντέλα διαμόρφωσαν οι σαιξπηρικές τραγωδίες και η Αίγυπτος – ο Φρόιντ ήταν και αιγυπτολόγος, και επίσης παθιασμένος με τη μελέτη των απαρχών του μονοθεϊσμού, της ιουδαϊοχριστιανικής παράδοσης, γιατί εκεί βρίσκεται την ιδέα του φόνου του πατέρα. Όλες αυτές οι παραδόσεις συνεισφέρουν στη συγκρότηση της θεωρίας του».

■ Αναφέρεστε στη βιογραφία σας στους δυσφημιστές του Φρόιντ «απατεώνα, βιαστή και αιμομίκτη». Έχει αποκρυσταλλωθεί μια ακριβής εικόνα του Φρόιντ, υπάρχουν ακόμη πράγματα να ανακαλύψουμε και

πραγματικά μελανά σημεία της προσωπικότητάς του;

«Δεν έχουμε πολλά να ανακαλύψουμε μετά το άνοιγμα των τελευταίων αρχείων που απομένουν, αρχείων κατ' ουσίαν ασθενών του Φρόιντ. Δεν θα αποδείξουν φανταστικές υποθέσεις, πράγμα που ενοχλεί τρομερά τους αντιφροϋδιστές. Δεν υπάρχουν σκάνδαλα, κατά τη γνώμη μου.

Ωστόσο, υπάρχουν μελανά σημεία. Οι κλινικές μελέτες του έχουν πολλά, και θα πρέπει να τις εξετάσουμε μέσα σε ένα ορισμένο πλαίσιο, έχοντας υπόψη ότι ο Φρόιντ αναλάμβανε συχνά ασθενείς που ήταν βαριά άρρωστοι και δεν ήθελαν να θεραπευθούν. Η αλληλογραφία του και τα αρχεία ασθενών στην Ουάσιγκτον αναφέρουν πολλές αποτυχίες του και έχει ενδιαφέρον η φύση αυτών των αποτυχιών. Υπάρχουν νευρώσεις και ψυχικές ασθένειες στις οποίες η ψυχανάλυση δεν καταλήγει σε θεραπεία. Κι εκεί αναλαμβάνει η φαρμακολογία, πράγμα στο οποίο ο Φρόιντ δεν ήταν αντίθετος. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτυχίας είναι η περίπτωση του αμερικανού ψυχαναλύτη Χόρας Φρινκ, που ο Φρόιντ δεν είχε αντιληφθεί ότι ήταν ψυχωπτικός.

Δέχθηκε επίσης έντονη κριτική επειδή δεν συνειδητοποίησε εγκαίρως την άνοδο του ναζισμού. Κι αυτό θα πρέπει να το δούμε στα συμφραζόμενά του, καθώς ο Φρόιντ θεωρούσε ότι η ψυχανάλυση έπρεπε να μείνει ουδέτερη, μακριά από



Η Ελιζαμπέτ Ρουντινεσκό, Ιστορικός της ψυχανάλυσης, διευθύντρια ερευνών στο Τμήμα Ιστορίας του Πανεπιστημίου Paris VIII και ψυχαναλύτρια



την πολιτική. Είχε υπερεκτιμήσει την αντίσταση των Αυστριακών και πίστευε ότι η Προσάρτηση στο γερμανικό Ράιχ δεν θα συνέβαινε. Επίσης, δεν έπρεπε να επιτρέψει στον Ερνεστ Τζόουνς να συνεργαστεί με τους ναζιστές πολεμώντας τους φροϊδομαρξιστές στο Βερολίνο. Πρέπει να καταλάβαινε ότι έσφαλλε, γιατί ο ίδιος στη Βιέννη πριν από την Προσάρτηση δεν είχε φερθεί με τον ίδιο τρόπο.

Υπάρχει επίσης η άποψη ότι ήταν παραδόξως, ότι ήθελε να αποκτήσει περιουσία. Είναι ένας μύθος. Η αλήθεια είναι ότι ο Φρόιντ άρχισε να λαμβάνει υψηλές αμοιβές από το 1920 και μετά, από ασθενείς που έρχονταν από την Αμερική, ήταν οι μελλοντικοί ψυχαναλυτές. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Ευρώπη ήταν οικονομικά εξασθλωμένη, ειδικά ο γερμανόφωνος κόσμος μετά την ήττα, και τα αμερικανικά χρήματα ήταν καλώςδεχτα. Με τα χρήματα αυτά ο Φρόιντ συντηρούσε όλη την οικογένειά του, κυρίως τα παιδιά του, που δυσκολεύονταν να βρουν δουλειά, ενίσχυε τους μαθητές του και επιπλέον χρηματοδοτούσε τις εκδόσεις των έργων του».

■ **Η βιογραφία σας επιβεβαιώνει την εικόνα ενός Φρόιντ με μεγάλες αντιφάσεις, ειδικά ανάμεσα στις θεωρητικές του πεποιθήσεις και στην πρακτική του βίου του. Αντιλαμβάνοταν αυτές τις αντιφάσεις;**

«Ο Φρόιντ ήταν φτιαγμένος από αντιφάσεις, όπως όλοι οι στοχαστές άλλωστε. Ήταν ο θεωρητικός της σεξουαλικότητας, ωστόσο δεν επωφελούνταν στην προσωπική του ζωή από τη σεξουαλική ελευθερία. Στις πολιτικές του απόψεις ήταν ταυτόχρονα συντηρητικός και προοδευτικός. Σε ό,τι αφορά τον ρόλο της γυναίκας, πολλοί παρουσιάζουν έναν Φρόιντ μισογύνη, ενάντιο στη γυναικεία χειραφέτηση. Εγώ υποστηρίζω το αντίθετο. Προφανώς δεν ήταν φεμινιστής και ο ίδιος είχε μια κλασική οικογένεια. Παντρεύτηκε μια κλασική γυναίκα η οποία πέρασε από το στάδιο της μηπιστής στο στάδιο της συζύγου και έπειτα της μητέρας, ακολουθώντας την κλασική διαδρομή της γυναίκας στα τέλη του 19ου αιώνα. Ωστόσο, ο Φρόιντ δεν ήταν αντίθετος στη γυναικεία εργασία, η κόρη του εργαζόταν. Δεν επέβαλε στις κόρες τους διαλεγμένους συζύγους, όλες παντρεύτηκαν από έρωτα και, όταν η Άννα αποφασίζει ότι δεν θέλει να παντρευτεί αλλά να κάνει καριέρα, την υποστηρίζει. Αργότερα, όταν ανακαλύπτει την ομοφυλοφιλία της, την αφήνει να επιλέξει πώς θα ζήσει τη ζωή της, να ζήσει με τη σύντροφό της, την Ντόροθι Τίφανι Μπέρλινγκαμ, και να γίνει δεύτερη μητέρα των παιδιών της. Δεν αντιμετώπιζε την ομοφυλοφιλία όπως εμείς στην εποχή μας, αλλά για την εποχή του είχε φιλελεύθερη στάση στο θέμα.

Αν δεν ήταν ευνοϊκός στο ζήτημα της έκτρωσης, ήταν τουλάχιστον ευνοϊκός απέναντι στον έλεγχο των γεννήσεων και στην αντισύλληψη, παρότι ο ίδιος δεν την εφάρμοσε στη συζυγική του ζωή, προτιμώντας να περιορίσει τη λίμπιντό του. Ήταν, θα έλεγα, στο πλαίσιο της εποχής του, ένας πεφωτισμένος συντηρητικός.

Γνώριζε όλες αυτές τις αντιφάσεις του; Βεβαίως τις γνώριζε, το αποκαλύπτει η αλληλογραφία του, η οποία είναι σημαντική για τους μελετητές όσο το ίδιο το έργο του Φρόιντ. Η εκτενής αλληλογραφία του, με τη σύζυγό του στη διάρκεια της μνηστείας τους, με την κουνιάδα του Μίνα, η ταξιδιωτική αλληλογραφία, η αλληλογραφία με τα παιδιά του και τους μαθητές του, τον Γιουνγκ, τον Τζόουνς, τον Οτο Ρανκ, τη Λου Αντρέας-Σαλομέ, τον Βίλχελμ Φλις, αποκαλύπτει τα ελαττώματά του, την τυραννική πλευρά του, την αδιαλλαξία του, την ανάγκη να έχει έναν αντίπαλο, έναν φίλο που θα γινόταν εχθρός, και ο Φρόιντ τα γνωρίζει όλα αυτά».

■ **Οι αντιφάσεις του Φρόιντ μειώνουν τη σημασία της ψυχαναλυτικής θεωρίας;**

«Βλέπουμε σήμερα σε όλον τον κόσμο να ανταγωνίζονται την ψυχανάλυση άλλες θεραπείες, φαρμακευτικές θεραπείες και σπορ, συμπεριφορικές και σύντομες θεραπείες, που γνωρίζουν άνοδο απέναντι στη διερεύνηση του ασυνειδήτου. Οι ψυχαναλυτές επίσης, γενικά μιλώντας, έχουν γίνει στην εποχή μας πιο συντηρητικοί, περιχαρακωμένοι σε θέσεις που δέχονται πολλή κριτική, όπως ο δισταγμός τους να υποστηρίξουν τους αγώνες για τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων. Όλα αυτά δεν μειώνουν τη σημασία του οικουμενικού ψυχαναλυτικού μοντέλου. Πρέπει ωστόσο να διαχωρίσουμε τον Φρόιντ από την ιστορία της ψυχανάλυσης. Ο Φρόιντ δεν ανήκει αποκλειστικά στους ψυχαναλυτές. Οι σημαντικότερες εργασίες για τον Φρόιντ έχουν γίνει από φιλοσόφους, ιστορικούς και άλλους θεωρητικούς και συνθέτουν ένα ευρύ πνευματικό corpus. Υπό αυτή την έννοια, ο Φρόιντ υπερβαίνει τον τίτλο του ψυχαναλυτή και ανήκει στους μεγάλους στοχαστές στην ιστορία της ανθρωπότητας».

